

פרדוקס הנועורים

ביצירותיו המוקדמות של א.ב. יהושע ניתן לזהות עיסוק מרובה בדמויות מזדקנות, הפולשות לחיי הצעירים ולא נותנות להם מקום. על הקונפליקט היסודי בעולמו של יהושע, לרגל הגיעו לגבורות

א.ב. יהושע עומד לצד עמוס עוז בלב המערכת הספרותית הישראלית. הקריירה שלו התחילה לפני שישים שנה, חי בעוברה זו כדי לעודד רגש עז של כבוד בעשורים האלה פרסם סיפורים קצרים, אחד עשר רומנים, בהם "המאהב", "מד מאני" ו"מסע אל תום האלף", ארבעה מחזות, ארבעה ספרי עיון וספר ילדים. הוא נלמד לבגרות, נחשב לאייקון של השמאל הציוני, מתראיין על ענייני השעה, לעתים כנביא זעם, ונהנה מהערצה רבה בחו"ל, שם הוא נתפס כנציג ביקורתי אך אחד של ישראל. עוד בתחילת דרכו אפיין את כתיבתו פרדוקס מעניין. כמעט כל הסיפורים הקצרים שכתב בצעירותו עוסקים דווקא באנשים זקנים או מזדקנים. עניינו של סיפורו הראשון, "מות הזקן", הוא בקשיש בריא ששכניו קוברים אותו בעוד חי. בסיפורו האחרון, "בסיס טילים 612", נקרא איש מילואים מבוגר להצעות בבסיס נידח, ונתקף בחילה למראה דוד החיילים הצעיר. העניין הזה יכול לעודד תמיהה. מה מושך סופר בתחילת דרכו לכתוב דווקא על אנשים שנמצאים בסוף דרכם? מדוע ראשית עלייתו לפסגת הדפובליקה הספרותית העברית רצופה בדמויות בידיה? ובעיקר, מהי טיבה של הבחילה למראה הצעירים שתואר הסופר הצעיר בעצמו בשנות החמישים והשישים של המאה הקודמת?

הפלישה אל האחר

ספריו של יהושע מלאים הסגות גבול, פלישות וחדירות של אנשים לשטחים ולמקומות לא להם. כמעט אין לו יצירה בלי דמות שמנסה לחצות איוה גבול, להיכנס לחדר זר, להגיע לאתר שאסור לה, להפר פרטיות, לטמא או לחלל בעצם נוכחותה קדושה כלשהי. לא רק יהושע הסופר, אלא גם יהושע המסאי הפוליטי מייחס לעניין הזה חשיבות עצומה:

לאחר מלחמת ששת הימים החל מיטשטש הגבול. שהוא אבן היסוד בכל ריבונות בעולם. אמנם לא סיפחנו את השטח שכבשנו... אבל ביטלנו בכל זאת את קיומו הפיזי של הגבול הברור שעמד בין שני לאומים שונים, והתחלנו לפזר את עצמנו בהתנחלויות, שוב כמו בגולה, בתוך רקמת חייו של עם אחר... את המחיר של אין גבול אנחנו משלמים היום בצורה קשה ורבת דמים, כי לתוך מחזור הדם של הווייתנו נכנס כל יום אויב בלי שאנחנו יכולים אפילו לזהותו.

הפלישה לתחומי של האחד והיעדר גבול ברז בין האני לזולת הם לפי יהושע מקור לאיבה ולאלומות. זהו גם ההסבר שהוא מספק לאנטישמיות שהופנתה כלפי היהודים בגולה: דווקא משום שהיהודים כה היטיבו להתעורר בחסיה שסבבה אותם, הם עוררו בקרב הגויים פחד ושנאה מפני חזירתו החשאית והעדרומית של גוף זר לתוכם. דומה שאלו נשאל מה ישראלי בעיניו, היה יהושע משיב: "להיחף" – בתור לספר, בכניש, במרחק התיכף. אפילו הקיום היהודי השלו בגולה ארצה נראה לו קיום חלקי ובלתי מספק. רבים תקפו אותו על כך, ודווקא מן המחנה הפוליטי שלו, אבל ייתכן

ד"ר אבי גרפינקל הוא ראש מרכז הכתיבה במרכז האקדמי שלם. ספרו השלישי, "בן יחיד", ראה אור בהוצאת ידיעות ספרים והיה מועמד לפרס ספיר

שעלייתה המחורשת של האנטישמיות עם בחירתו של טראמפ תקנה לביקורתו יתר אהדה. ראשון סיפוריו, "מות הזקן", נכתב כעשור לפני מלחמת ששת הימים, ואין לו קשר לאנטישמיות. ובכל זאת, גם הוא עוסק בסכנות היעדר הגבול. הזקן אינו מכיר בגבול בינו לבין הצעירים, שזועמים על כך כי הוא שב לו ממסיבת הבלים בעודו מפוס שיר שהיה שגור על שפתי נעדים. ניסיונו להסיג את גבולם של הצעירים הוא אחד הגורמים שמעוררים בסובביו את הדחף לרצחו.

כאן נפתח לנו פתח כלשהו לפתרון תעלומת התעניינותו המופלאה של יהושע הצעיר בקשישים. שכן כמעט כל הסיפורים שפרסם יהושע בשנות העשרים לחייו עוסקים בקונפליקט שבין מבוגרים לצעירים. ב"שלושה ימים וילד" כמעט ממת המספר ילד שנמסר להשגחתו, הילד יורה עליו בחזרה מטנק צעצוע. ב"מסע הערב של יחיד" נאבקים גיבורי הסיפור הצעירים במפקח הזקן על מסילות הדכבת, שמייצג את החוק הוסדר, ולבסוף מסגירים אותו למשטרה בגין הפשע שהם עצמם ביצעו למרות התנגדותו. ב"גאות הים" שומר סוחר צעיר לבדו על אסידים זקנים, שביצעו את פשעיהם החמורים עוד לפני שנולד.

בחלק מן הסיפורים, העימות בין צעירים וזקנים מתואר דווקא מנקודת מבטם של האחרונים: "המפקד האחרון" מתאר פלוגה של חילקי קרבות שנשכחו. מלב ונאלצו להדקב במשרדים אפרודיים ולהיצמד לנשותיהם הבלות עד שמישהו נזכר בהם וקרא להם למילואים. ב"שתיקה הולכת ונמשכת של משוחר" מנסה לשווא משוחר ותיק לחקות את שיריהם של צעירים. "יום שרב ארוך, ייאוש, אשתו ובתו" מציג מהנרס בגיל העמידה המקנא בבתו המתבגרת על כך שהיא מתוודת, בעוד אשתו אינה מעוניינת בו מינית.

לעיתים הקונפליקט בין נעורים לזקנה פנימי, בתוך הדמות עצמה. גיבור "מול היערות" מתואר כצעיר זקן, מתקרב לגיל שלשים עם "קדחת וזדחת באמצע קדקדו הקמל". הצופה, כמו פיטר פן, מסרב להתבגר ולהיכנע ללחצי חבריו להצטרף אליהם במרוץ הקריירה הבדוגני. המפקח המבוגר על יערות קקל נוחף בו על שהוא מכנה את היערות בשם המלול "חורשות", בנימוק שהצופה "כבר עבר את הגיל" להתגוררות מעין אלה. ואולם, למרות לחצו של המפקח, הצופה מתעקש על האמת שלו, בדומה לילד שצעק "המלך עירום". בעיניו, הגטיעות של קקל אינן יערות קדומים טבעיים, אלא תוצרים מלאכותיים וצעירים שנועדו להסתיר עבר בעייתי – הדיסט הכפרים הערביים שעל חורבותיהם ניסעו לאחד 1948.

לחיות בצל ההורים

העימות בין צעירים למבוגרים אינו רק אישי. בכמה מן הסיפורים מתוארת דושיים כמלאה בורות עתיקים וחרבות שמשלטים על העיר ומכתיבים את ההווה שלה, בדיוק כפי שהעבר והמסורת שולטים בהווה ובעתיד, וכפי שהזקנים רודים בצעירים ומונעים מהם להשתחרר מעריצותם ולצאת לדרך משלהם. משא ההיסטוריה, בין של אשמה, בין של הזלמות בלתי ידאליים שחלמו האבות ובין של עבר טראומטי ומלא חורבן, מכריע את הצעירים – ואלה אינם מצליחים לפתח רף חדש ועצמאי. הם תקועים באותו עבר מכביד, אינם מצליחים להתבגר ונשארים לכן

ילדים או סטודנטים נצחיים.

אבל מי בעצם אשם בכל זה? האמנם משקלו של העבר כה גדול, עד שלא ניתן להיחלץ ממנו? האמנם כחם של ההורים כה אדיר, עד כי נגזר על ילדיהם לחיות בתוך המעגל הצר שהתוו להם?

דומה כי זו השאלה המרכזית שהטרידה את יהושע בתחילת דרכו כסופר, ובמיוחד בנובלה "בתחילת קיץ – 1970". גיבור הנובלה, מודה לתנ"ך בן שבעים, מקבל ידיעה על מות בנו במלחמה. זו המלחמה שחידשה את נעוריו של המורה הזקן:

לפני שלוש שנים הגיע זמני לפרוש, ואני אכן השלמתי עם הגזרה... אבל המלחמה פרצה פתאום... הלכתי למנהל להודיע שאיני פורש, שאני נשאר בבית הספר עד שהמלחמה תסתיים. סוף סוף, עתה, כשהמורים הצעירים נקראים בלי הרף לצבא, הוא יהיה זקוק לי. אבל הוא לא ראה שום קשר בין המלחמה וביני. "המלחמה כבר נגמרת", ענה בחיוך מחר, "ולך מגיעה מנוחה" ("כל הסיפורים", עמ' 252).

המנהל ביקש לגזור על המורה המבוגר מנוחה נכונה, כלומר לקברו בעודו בחיים, בדיוק כפי שעשו לזקן בסיפור "מות הזקן". אבל המלחמה, שהרגה כליכך הרבה צעירים, ובהם לפי השמועה בנו, ציוותה לו את החיים. בדיוק כמו הזקן, גם המורה חודר למקומות לא לו ומסיג את גבולם של הצעירים: "שלוש שנים לא דרכה רגלי בחדר המורים... לבית הספר אני חודר מוקדם בבוקר, ובהפסקות [אני] זורם הלוך ושוב עם התלמידים" (שם). הוא אף מגרש מכיתתו מורה צעיר, מן הסתם בן גילו של בנו, שהיה אמור להחליפו.

הסירוב הזה לפנות מקום לצעירים מיתר את הבנים וגורר עליהם מיתה. זה מקור הקונפליקט, המאבק הדחצני, בין הדורות. אלא שהמורה הזקן תופס במאבק הזה עמדה מפתיעה. הוא מבקש לנאום בפני התלמידים, אבל לא כדי לעודדם להקריב את חייהם במלחמות שעליהן הכריזו אבותיהם אלא בדיוק להפך, לבקר אותם על צייתנותם. על המרדנות ההיפית החלולה שלהם, שמתבטאת בניסיעה מפונקת במכוניות ההורים אל מסיבות ריקודים וגיפופים, בריחה אל מין ואלכוהול של אנשים ממושעמים, שמוכנים למות, להתחפר בבונקרים במשך חודשים, מתחת לאש תופת ולהסתער בלילות אל גדרות תיל לא מוכרים. מרדנות כביכול זו מוכירה את המרדנות השטחית שתוארה דור לאורך מכן בסרט "כלו לחופש הגדול", והמורה הזקן בז לה: "שוב ושוב מדהימים אותנו [הצעירים] בציינותם. הלא כן הורים יקרים?", הוא שואל (266).

פרדוקס החינוך

עכשיו, כך נראה, התקרבו לפתרון חידת עיסוקו של יהושע הצעיר בוקנים. דומה כי הוא ראה במהפכת הסיקסטז מעין גרסה מגוונת של המהפכה הציונית. בשתי המהפכות מרדו הצעירים בהוריהם, אלא שבעוד שהחלוצים המירו חיים בודגניים באירופה בחיי עמל ומלחמה בארץ מדברית, הדיפים המירו חיים בודגניים בחיים נרקיסטיים, נהנתנים ואסקפיסטיים. "דוד האספרטו", קראו לזה או אצלנו. יהושע הפנים כנראה חלק מן הביקורת הזאת, אבל חשוב להדגיש כי הוא לא הטיף לצייתנות. כך למשל,

מה מושך סופר בתחילת דרכו לכתוב על אנשים שנמצאים בסוף דרכם? א.ב. יהושע, 2012
ציילום: ראובן קסטרו

מהם מרימים ידיים אלי... אולם בתנועת
יד אני קוצר אותם [כמו במאכלת]...
מישהו, בפנים לוהבים, קם ועוזב את
הכיתה. אחרי שני, אחריו שלישי, לפתע
כאלו הם מורדים. סוף סוף (270)

דומה כי בסיפוריו ניסה יהושע הצעיר לומר לבני
גילו: אם המבוגרים מסיגים את גבולנו ומבקשים
להכתיב את חיינו, עלינו להשיב מלחמה, לעמוד
על שלנו ולכתוב את ההיסטוריה שלנו בעצמנו. גם
בכתיבתו המסאית וגם בדומנים המאחדים יחד,
מרבה יהושע לעסוק בהסגת הגבול של העבר אל
ההווה, של הורים אל תחומם של ילדיהם ("הכלה
המשחררת"); של אנשים שמתקשים להתקדם
הלאה משום שהם שבוים בוידענות של נשותיהם
המתות ("מולכו"), מתאהבים בנשים מבוגרות
מהם ("השיבה להודו"), שוככים עם חברה לספסל
הלימודים של בתם ("המאהב") וכו'.

טשטוש התחומים הזה גורם תמיד לסכסוך,
אלימות, תקיעות, אימפוטנציה ועקרות. המשימה
שמטיל יהושע על רוב גיבוריו, בקריירה האזוכה
שלו, היא להשתחרר מכל אלה. בסיפוריו הדיכויים,
רק הגיבורים המצליחים לעשות זאת זוכים.
● להתחדשות, לפיריון ולשלום.

בסיפור "בתחילת קיץ - 1970" הוא נגע בפרדוקס
המרכזי של ההורות והחינוך: הרצון לגדל ילדים
וצעירים כך שיצאו לדרך בוגרת ועצמאית, שונה
ונפרדת מדרכם של ההורים והמורים. זהו תנאי
להתחדשות ולפיריון, שהרי אין טעם בצאצאים
המהווים שכפול זהה של מולדיהם. במובן
הזה, הציונות לפי יהושע חייבת להיות מהפכה
מתמדת: המורה הזקן בסיפור נתקף יאוש כשהוא
לא מצליח להסביר לאחד הצעירים את ההבדל
שבין תנ"ך להיסטוריה, משום שהצעיר לא תופס
כי התנ"ך והמסורת אינם גורדים עליו ציות מלא
וקיפאון, וכי תפקידו לחדוג מהם - ולעשות
היסטוריה שיש בה חידוש ושינוי, במקום חזרה
אינסופית על העבר.

בסיפור זה, כמו בסיפורים וברומנים רבים
אחרים של יהושע, נעשה שימוש במוטיב העקרה.
אלא שמי שמועמד כאן בניסיון אינו אברהם, אלא
יצחק; לא המודה לתנ"ך, אלא תלמידיו; לא היכולת
לציית, אלא היכולת להתקומם:

הטירוף שאני משליט עליהם
באמצעות התנ"ך. כל מבחן מקבל
חשיבות נוראה... זה מבחן קשה. מעולם
לא חיברתי טקסט אכזרי כליכך... כמה